

25.6.2003

2765/4/00 ja 2903/4/02

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha Haapamäki

VANGITSEMISVAATIMUKSEN PERUSTELUT JA SUOSTUMUKSEN MERKITYS KOTIETSINNÄSSÄ

1
KIRJOITUKSENNE JA HANKITTU SELVITYS

2765/4/00

Arvostelitte 5.12.2000, 2.1.2001 ja 16.1.2001 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamissanne, B:n laatimissa kirjoituksissa erityisesti Inarin-Utsjoen kihlakunnan poliisilaitoksen ja Imatran käräjäoikeuden menettelyä kohdallanne. Kysyitte, onko Teihin kohdistuneessa esitutkinnassa huomioitu esteellisyys. Kerroitte, että Teidät vangittiin nimismies C:n vaatimuksesta. Piditte vangitsemisvaatimuksia harhaanjohtavina ja pyysitte tutkimaan niiden lainmukaisuuden. Lisäksi otitte erityisesti esiin sen, että vaikenemistanne on käytetty vangitsemisperusteena ja kysyitte myös, miten olisitte voinut karttaa tai vaikeuttaa esitutkintaa, kun olitte vangittuna. Pyysitte tutkimaan lisäksi sitä, olivatko esitetyt vangitsemisperusteet puhumattomuudestanne johtuvaa kohtuutonta painostusta.

Kyseenalaistitte myös sen, että poliisin tutkittavana olleessa asiassa olisi ollut kysymys virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta, koska uhkauksen kohde oli "siviilimies". Katsoitte myös, että autoonne tehty etsintä olisi edellyttänyt kotietsintälupaa.

- - -

2903/4/02

Pyysitte 12.11.2001 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamassanne, B:n laatimassa kirjoituksessa tutkimaan ylikonstaapeli D:n esteellisyyttä ja olivatko hänen esimiehensä asianmukaisesti valvoneet D:tä. Teidän mukaanne D oli ainakin kahdessa tapauksessa puuttunut Teitä koskevan asian käsittelyyn. Toimititte tänne 20.1.2002 päivätyn lisäkirjoituksen. Olette myös erityisesti kanteluissa dnrot 2684/4/01 ja 2816/4/01 esittänyt väitteitä esteellisyyssäännösten loukkaamisesta. Totean tutkineeni ne tässä yhteydessä.

- - -

2
RATKAISU

2.1

Tapahtumatietoja

Inarin-Utsjoen kihlakunnan poliisilaitos tutki 7.9.2000 Inarissa tehtyjä metsästysrikosta, laitonta uhkausta ja virkamiehen väkivaltaista vastustamista (6130/R/333/00). Teidät otettiin tuon asian vuoksi epäiltynä kiinni 6.11.2000 Parikkalassa ja Imatran käräjäoikeus vangitsi Teidät 9.11.2000. Sama käräjäoikeus päätti 16.11.2000 pitää Teidät edelleen vangittuna. Kun vangitsemisasiaa seuraavan kerran käsiteltiin, Lapin käräjäoikeus päätti 29.11.2000 vapauttaa Teidät.

Sodankylän kihlakunnansyyttäjä Jarmo Helppikangas katsoi 3.7.2002 tekemässään päätöksessä, että syyttömyyteenne viittaavat tosiseikat olivat vahvempia kuin syyllisyyteenne viittaavat ja katsoi, ettei ole todennäköisiä syitä, että juuri Te olisitte syyllistynyt em. rikoksiin. Tämän vuoksi Helppikangas päätti olla nostamatta syytettä Teitä vastaan.

Tässä yhteydessä totean, että ilmoitin Teille 2.10.2002 päivätyllä kirjeellä siitä mahdollisuudesta, että tietyin edellytyksin vangittu, jonka asia ei johda syytteeseen, voi saada vapaudenmenetyksestään korvausta valtion varoista.

2.2

Vangitsemisoikeudenkäynnit

Vangitsemisen edellytyksistä säädetään pakkokeinolain 1 luvussa. Nyt kysymyksessä olevan tapauksen kannalta olennaisia ovat seuraavat vangitsemisen perusteet. Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan vangita jos rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankaran rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn olojen tai muiden seikkojen perusteella on todennäköistä, että hän:

- a) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;
- b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; taikka
- c) jatkaa rikollista toimintaa.

Kun jotakuta on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan vangita, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos vangitsemiseen muutoin on edellytykset ja vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

2.2.1

Vangitsemisen yleiset edellytykset

Vangitsemisen yleinen edellytys on rikosepäily tietyn vakavuusasteen rikoksesta. Henkilö voidaan vangita viikoksi "syytä epäillä" – tasoisen rikosepäilyn perusteella, jota Imatran käräjäoikeus on soveltanut päätöksessään 9.11.2000. Pitempi vangitseminen edellyttää, että henkilöä

voidaan epäillä "todennäköisin syin", joiden Imatran käräjäoikeus katsoi olevan käsillä päätöksessään 16.11.2000.

Siitä, että Lapin käräjäoikeus on 29.11.2000 tuolloin käsillä olleiden olosuhteiden perusteella päätenyt vapauttamiseen, ei voida päätellä aiempien vangitsemispäätösten olleen virheellisiä. Totean erityisesti, että Lapin käräjäoikeuden ratkaisu perustui siihen, että vangitsemisen jatkumista pidettiin kohtuuttomana ottaen huomioon epäillyn rikoksen laatu, tekotapa ja siitä mahdollisesti tuomittava rangaistus. Esimerkiksi rikosepäilyn vahvuuteen Lapin käräjäoikeus ei näytä ottaneen selvää kantaa.

Muutoin totean, että ei ole mahdollista yleisellä tasolla tarkasti määritellä, miten vahvaa rikosepäilyä vangitseminen edellyttää. Asia on ratkaistava kussakin yksittäistapauksessa esille tulleiden seikkojen nojalla. Lain käyttämät ilmaisut ("syytä epäillä", "todennäköisin syin epäilty") jättävät tuomioistuimelle harkintavaltaa. Sinänsä ymmärrän, että omasta näkökulmastanne kummastelette erityisesti sitä, että Teidät asianomistaja Liimataisen lausumista huolimatta vangittiin. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella katson kuitenkin, ettei ole osoitettavissa Imatran käräjäoikeuden ylittäneen harkintavaltaansa tai käyttäneen sitä väärin, kun se katsoi vangitsemiseen oikeuttavan rikosepäilyn olevan kohdallanne käsillä. Totean lisäksi erityisesti esille ottamienne seikkojen johdosta seuraavaa.

Vaikeneminen vangitsemisen perusteena

Nyky aikaisten Suomen lainsäädännössä tunnustettujen rikosprosessuaalisten periaatteiden mukaan rikoksesta epäillyllä ei ole velvollisuutta myötä vaikuttaa epäillyn rikoksensa selvittämiseen. Epäilty voi siis esimerkiksi kokonaan kieltäytyä vastaamasta kuulusteluissa esitettyihin kysymyksiin. Eri asia on, mikä merkitys tällä vaikenemisellä on. Vaikka rikosepäilyä ei voida perustaa epäillyn vaikenemiselle, sillä voi käsitykseni mukaan olla merkitystä näytön arvioinnissa silloin, kun epäilyä tukevaa näyttöä on esitetty – kuten Teidän tapauksessanne oli asian laita. Mitä vahvempi näyttö epäillyn syyllisyydestä on esitetty, sitä tärkeämpää epäillyn kannalta on saada horjutettua tuota näyttöä, mikä voi tapahtua muun muassa hänen omalla kertomuksellaan. Epäilty voi esimerkiksi antaa uskottavan selityksen hänen kannaltaan raskauttavalla näyttävällä seikalla. Tätä kautta vaikenemisellakin voi olla merkitystä esimerkiksi harkittaessa, ovatko vangitsemisen edellytykset olemassa. Tätä tulkintaani tukee esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapaus Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (tuomio 8.2.1996), jossa katsottiin luonnolliseksi, että tuomioistuin pani painoa sille, että syytetty kieltäytyi millään tavoin selittämästä oleskeluaan rikospaikalla. Haluan kuitenkin korostaa, että kysymys on aina kokonaisuutena ja epäillyn vaikenemisen merkitystä on harkittava suhteessa asiassa esitettyyn näyttöön. Kantelussanne tarkoitettussa tapauksessa en katso Imatran käräjäoikeuden menetelleen lainvastaisesti tältä osin.

Epäily virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta

Rikosilmoituksessa 6130/R/333/00 tutkittiin epäiltyä virkamiehen väkivaltaista vastustamista. Kyseenalaistatte sen, oliko uhattu henkilö suorittamassa virkatehtäväänsä 7.9.2000.

Nimismies C:n selvityksen mukaan hän on pian rikoksen jälkeen saanut Metsähallitukselta selvityksen asianomistaja Liimataisen asemasta ja tehtävistä. Tuon selvityksen ja Liimataisen kertoman valossa on epäselvää, onko Liimataisen asema ollut sellainen (erityisesti ulospäin havaittavasti), että hänen uhkaamisessaan olisi kysymys virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Ko. rikoksen rangaistavuushan edellyttää tahallisuutta, joten henkilön virkamiesaseman tulee käydä selkeästi ilmi ulkopuoliselle tarkastelijalle. Lopullisesti asian olisi ratkaissut tuomioistuin, mikäli asia olisi sinne asti viety. Kun tällä tulkinnanvaraisella kysymyksellä ei arvioni mukaan ole ollut vaikutusta vangitsemispäätöksiin, en katso olevan aihetta käsitellä sitä enemmälti. Vaikka poliisi ei mielestäni ole menetellyt lainvastaisesti, kiinnitän kuitenkin asian tutkinnanjohtajana toimineen nimismies C:n huomiota siihen, että epäillyn rikoksen kaikki tunnusmerkitötekijät tulee selvittää huolellisesti jo esitutkinnassa.

2.2.2

Vangitsemisen erityiset edellytykset

Vangitseminen edellyttää rikosepäilyn lisäksi erityisten edellytysten täyttymistä. Niissä on (hieman yksinkertaistettuna) kysymys siitä, että rikosten jatkamisen, esitutkinnan karttamisen tai esitutkinnan vaikeuttamisen vaara arvioidaan todennäköiseksi. Teidän osaltanne Imatran käräjäoikeus on pitänyt sekä esitutkinnan vaikeuttamista että esitutkinnan karttamista todennäköisenä.

Tältä osin kysymys on tietenkin ollut sen harkinnasta, mitä olisitte tehnyt vapaana eikä siitä, mitä olisitte voineet tehdä vapautenne menettäneenä. Käräjäoikeus on perustellut arviointinsa paon- ja sotkemisvaarasta. Myös vangitsemisen erityisiä edellytyksiä koskevat säännökset jättävät soveltajalleen harkintavaltaa, enkä katso, että Imatran käräjäoikeus olisi päätöksissä esitetyt perustelut huomioon ottaen ylittänyt tämän harkintavaltansa tai käyttänyt sitä väärin.

2.2.3

Vangitsemisvaatimukset

Pakkokeinoasiassa sen harkitseminen, onko epäillyn syyllisyyden tueksi riittävästi perusteita, kuuluu tuomioistuimelle. Tämä harkinta on johtopäätösten tekemistä poliisin hankkimasta näytöstä. Jotta tämä voi tapahtua asianmukaisesti, tuomioistuimen tulee saada oikea kuva esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista.

Tuomioistuin on pakkokeinoasioissa usein esitutkinnan tulosten suhteen poliisin ilmoitusten varassa. Vastapuolellakaan ei tällaisissa tilanteissa yleensä ole tehokkaita keinoja puolustautua poliisin esittämää vastaan. Näistä syistä poliisin antamien tietojen oikeellisuuden, objektiivisuuden ja tarkkuuden vaatimus korostuu, vaikkakin on selvää, että poliisilla ei ole

velvollisuutta selvittää vangitsemisoikeudenkäynnissä kaikkea esitutkinnassa tapahtunutta.

Tältä kannalta kiinnitän huomiota yhteen seikkaan. Asianomistaja Liimatainen on 17.9.2000 kertonut poliisille muun muassa, että hänelle esitetyn A:n *"pituus ja muukin koko täsmäävät muistikuvini, samoin kasvojen muoto ja parta ovat sellaisia kuin ne metsästä muistan ... Minulle tuli heti mieleen, että juuri se sama mies, joka oli silloin 7.9. metsässä... Ainoastaan tu kka ...on sellainen, että en osaa varmuudella siitä häntä tunnistaa...Puhe kuulosti minua metsässä uhanneen miehen puheelta"*. Liimatainen kuitenkin totesi, että *"havaintojeni puutteellisuudesta johtuen en voi sanoa, että minulle esitetty A on aivan varmasti juuri se mies, joka minua uhkasi aseella"*. A oli vapautensa menettäneenä noin kaksi ja puoli vuorokautta (16. – 18.9.2000), mutta hänet vapautettiin, kun todistaja oli vahvistanut hänen kertomuksensa Etelä-Suomessa olosta rikosten tekoaikaan.

On mielestäni ymmärrettävää, että katsotte, että poliisin olisi tullut kertoa tästä, vaikkakin jonkin verran epävarmasta ja vääräksi osoittautuneesta "tunnistuksesta" vangitsemisoikeudenkäynnissä. Toisaalta ei mielestäni ole kuitenkaan selvää, mihin suuntaan tämän "tunnistuksen" esiin tuominen olisi vaikuttanut. Koska se osoittautui vääräksi, voidaan myös ajatella, että se vähentäisi ylipäättään Liimataisen kertoman merkitystä – myös sen lausuman, että hän ei tunnistanut Teitä.

Joka tapauksessa kysymys on mielestäni ollut siinä määrin merkittävästä tiedosta, että epäilyn tueksi esitetyn näytön luonne ja edellä mainitut asianosaisten erilaiset tiedonsaantimahdollisuudetkin huomioon ottaen olisi mielestäni ollut perustellumpaa selvittää käräjäoikeudelle esitutkinnan tuloksia A:n osalta, vaikka häneen kohdistetut epäilykset olivatkin nähtävästi poistuneet. Selvityksestä ei käy ilmi, että näin olisi tapahtunut tai että tälle olisi ollut estettä.

Tässä tapauksessa poliisin edustajana Imatran käräjäoikeudessa esiintynyt rikoskomisario E ei ilmeisestikään ole ollut tietoinen kaikista tutkinnan yksityiskohdista. Katsonkin, että puheena olevassa suhteessa vastuu vangitsemisvaatimuksen sisällöstä on ollut nimismies C:llä.

Kysymys on tulkinnanvarainen eikä asialla ole arvioni mukaan sellaista merkitystä, että C:n voisi katsoa menetelleen velvollisuuksiensa vastaisesti. Kiinnitän kuitenkin hänen huomiotaan edellä lausumiini näkökohtiin vangitsemisvaatimuksen sisällöstä.

Mitä tulee vangitsemisvaatimukseen muutoin, en katso tulleen ilmi C:n epäilemällänne tavalla esittäneen harhaanjohtavia tai muutoinkaan lainvastaisia vangitsemisvaatimuksia taikka että ne olisi esitetty tarkoituksin painostaa Teitä tunnustamaan.

2.3

Autonne tarkastus

Pakkokeinolain 5 luvun 1 §:n mukaan paikkaan kohdistuva etsintä, joka kohdistuu kulkuneuvoon, edellyttää kotietsinnän edellytysten täyttymistä. Käsitykseni mukaan poliisilla ei 7.9.2000 ole ollut tiedossaan tosiseikkoja, jotka olisivat oikeuttaneet autonne kotietsintään.

Paikalla olleet poliisimiehet ovat kertoneet kysyneensä Teiltä lupaa tarkastaa auton takaosa, mihin olitte suostunut ja lopulta itse avannutkin takaoven. Itsekin olette kertonut sanoneenne useamman kerran "areenan olevan vapaa". Poliisimiehet olivat kertomansa mukaan pintapuolisesti katsoneet, oliko autossa muita matkustajia tai Liimataiselle kuuluneita esineitä. Siitä, että kysymys on sisällöllisesti ollut kotietsinnästä, ei mielestäni ole epäselvyyttä. Ongelmana tilanteessa onkin suostumuksen merkitys.

Suostumuksesta pakkokeinoasioissa ei ole säännöksiä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että suostumus on pidättämistä ja matkustuskieltoa lievempien pakkokeinojen ollessa kysymyksessä katsottava sinänsä lainvastaisen pakkokeinon oikeuttavaksi perusteeksi. Näin olisi erityisesti silloin, kun epäilty itse haluaa puhdistautua epäilyksistä. Ollakseen pätevä suostumuksen on oltava paitsi vapaaehtoinen, myös annettu olosuhteissa, joissa suostuja on selvillä siitä, ettei hänellä ole laillista velvollisuutta alistua toimenpiteeseen (Helminen - Lehtola – Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot s. 524 -527).

Itse katson, että suostumukseen pakkokeinon oikeuttamisperusteena on suhtauduttava hyvin varauksellisesti. Tavallinen kansalainen voi helposti kokea poliisimiehen kysymykset kehotukseksi tai käskyksi, josta ei ole juurikaan mahdollisuutta kieltäytyä. Poliisimiehen ei mielestäni tulisikaan itse ottaa esille mahdollisuutta pakkokeinon käyttämiseen kohteen suostumuksella, vaan hänen tulisi tyytyä arvioimaan, ovatko lain säätämät edellytykset pakkokeinon käytölle täytyneet vai eivät, jos pakkokeinon käyttöä harkitaan. Jos kuitenkin toimenpiteen kohde itse esimerkiksi kotietsintää haluaa, tulisi hänelle aina selvittää, että hänellä on oikeus ilman haitallisia seuraamuksia myös kieltäytyä siitä. Näin ei tässä tapauksessa ilmeisestikään ole tehty, mutta toisaalta saatu selvitys ei anna aihetta epäillä, että poliisimiehet olisivat painostaneet Teitä suostumaan etsintään.

Kuten edellä todetusta käy ilmi, tilanne on tulkinnanvarainen. Pidänkin riittävän sitä, että kiinnitän vastaisen varalle vanhempien konstaapelien F:n ja G:n huomiota suostumuksesta ja sen merkityksestä edellä lausumaani.

2.4 Esteellisyys

Katsotte ymmärtääkseni, että Teitä ei ole kohdeltu puolueettomasti vaan aiemmat tapahtumat ovat vahvasti vaikuttaneet viranomaisten toimenpiteisiin nyt puheena olevassa asiassa.

Puolueettomuusvaatimuksella tarkoitetaan yhtäältä sitä, että virkamiehellä ei saa olla ennakkokäsitystä asiasta ja että hän ei tosiasiallisesti toimi puolueellisesti (subjektiivinen puolueettomuus), ja toisaalta sitä, että kaikki oikeutetut epäillyt virkamiehen puolueettomuudesta ovat poissuljettuja

(objektiivinen puolueettomuus). Sen paremmin virkamiehen itsensä kuin virkatoimen kohteen subjektiiviset näkemykset eivät ole ratkaisevia, kun arvioidaan mahdollisen esteellisyyden käsillä oloa, vaikka ne tietysti otetaan huomioon asiaa harkittaessa.

Ensiksi totean, että käytettävissäni olevan selvityksen perusteella en näe perusteita sille näkemykselle, että Inarin-Utsjoen kihlakunnan poliisilaitos olisi esteellinen käsittelemään Teitä koskevia asioita. Mielestäni ei ole myöskään ilmennyt perusteita katsoa, että viranomaiset olisivat käyttäneet toimivaltuuksiaan kostaakseen Teille aiempia tapahtumia nyt esillä olevan esitutkinnan yhteydessä.

Olette erityisesti katsonut, että ylikonstaapeli D rikkonut esteellisyyssäännöksiä. Kuitenkin esimerkiksi kirveen takavarikointi jutussa R/387/00 tapahtui nimismies C:n määräyksestä. En muutoinkaan katso, että asiassa D:n toiminnasta käytettävissä olevan selvityksen perusteella tullut esiin aihetta epäillä hänen menetelleen esteellisyyssäännösten vastaisesti.

Yhteenvedon totean, että käytettävissäni olevan selvityksen perusteella asiassa ei ole esteellisyysselvityksien osalta tullut esiin menettelyä, joka antaisi minulle aihetta toimenpiteisiin.

3

TOIMENPITEET

Kiinnitän nimismies C:n huomiota kohdassa 2.2.1 lausumaani kaikkien rikoksen tunnusmerkistökiteijöiden huolelliseen selvittämiseen samoin kuin kohdassa 2.2.3 vangitsemisvaatimuksen sisällöstä esittämiini näkökohtiin. Lisäksi saatan vanhempien konstaapelien G:n ja F:n tietoon kohdassa 2.3 suostumuksen merkityksestä kotietsinnässä lausumaani. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä vastauksesta tiedoksi C:lle, G:lle ja F:lle.

Muihin toimenpiteisiin kantelut eivät anna aihetta. Niiden liitteet palautetaan ohessa.